

NÕUKOGUDE TSIIVIILPROTSESSIÕIGUSE PRINTSIIPIDE MÕISTEST JA SÜSTEEMIST

Õigustead. kand. J. Ananjeva

Tsiiviilõiguse ja -protsessi kateeder

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi otsustes rõhutatakse, et oma rahvuspoliitikas on partei lähtunud ja lähtub leninlikust seisukohast, et sotsialism ei likvideeri rahvuslikke erinevusi ja omapära, vaid ümberpöörduvalt — loob tingimused kõigi rahvuste ja rahvaste majanduse ning kultuuri iga-külgseks edasiarendamiseks ja õitsenguks.

«Partei», öeldakse NLKP Keskkomitee aruande põhjal vastu võetud resolutsioonis, «peab ka edaspidi neid iseärasusi kogu oma praktilises töös kõige tähelepanelikumalt arvesse võtma.»¹

Rahvuspoliitika eespool nimetatud suuna üheks konkreetseks väljendusvormiks on seadusandliku funktsiooni edasine detsentraliseerimine NSV Liidu Ülemnõukogu neljanda koosseisu kuuenda istungjärgu poolt vastuvõetud seaduste alusel.

Liiduvabariikide koodeksites ja teistes seadustes leiavad vahetu väljenduse rahvuslikud erinevused nende vabariikide kultuuri, olustiku, keele jne. alal.

Eesti NSV uues tsiiviilprotsessi koodeksis kui liiduvabariigi seaduses leiab väljenduse kogu nõukogude rahva üldtahtega täielikus kooskõlas olev Eesti Sotsialistliku Vabariigi töötajate tahe.

Kogu nõukogude töötava rahva tahte ühtsus rajaneb kõigi liiduvabariikide ühiskondliku ja riikliku korralduse ühtsusel, kogu nõukogude rahva moraalsel ja poliitilisel ühtsusel. Sellest ühtsest alusest tingituna ka kogu nõukogude õigus, olenemata tema jagunemisest õigusharudesse ja seadusandluse jaotusest üleliiduliseks ja vabariiklikuks, on ühtne ja lähtub ühtsetest eesmärkidest.

Seadusandluse ja sotsialistliku seaduslikkuse ühtsuse juriidiliseks garantiiks on NSV Liidu Konstitutsiooni §§ 19—20 ja liiduvabariikide konstitutsioonide vastavad sätted.

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi resolutsioonid, ERK, 1956, lk. 18.

Põhimõttest, mille kohaselt liiduvabariikide konstitutsioonid, arvestades vabariikide erinevusi, peavad samaaegselt olema kooskõlas NSV Liidu Konstitutsiooniga (NSV Liidu Konstitutsiooni § 16), tuleneb ka nõue, et liiduvabariikide seadusandlus peab vastama NSV Liidu seadustele (§ 20).

Üleliidulise seadusandluse prioriteet on põhistatav asjaoluga, et liidu seadused väljendavad kogu nõukogude rahva, kõigi vabatahtlikult NSV Liitu ühinenud rahvuste ühtset tahtet.

Seoses seadusandliku funktsiooni edasise detsentraliseerimisega omandavad seadusandluse ühtsuse tagamise seisukohalt erilise tähtsuse kogu nõukogude õiguse ja üksikute õigusharude põhiprintsiibid. Iga vabariigi poolt oma koodeksi kehtestamine ei tähenda vastava õigusharu killustamist. Ei teki näiteks Eesti NSV või Ukraina NSV tsiviilprotsessiõigust kui iseseisvat õigusharu, vaid kõik koodeksid kokku moodustavad ühe ühtse õigusharu — nõukogude tsiviilprotsessiõiguse. Tähendab, vabariiklikud tsiviilprotsessi koodeksid, arvestades rahvuslikke iseärasusi, peavad siiski olema ühtsed. Milles peab väljenduma nende ühtsus? Ühtsus ei tähenda samasust. «Seadusandluse ühtsus», ütleb prof. K. S. Judelson, «seisneb tema põhiseisukohtade ühtsuses.»²

Täpsemalt öeldes tähendab õigusharu ühtsus tema juhtivate ideede — põhiprintsiipide — ühtsust. Selles eelkõige seisnebki printsiipide tähtsus.

Printsiipide ühtsusega tagatakse ka sotsialistliku seaduslikkuse ühtsus. Nimelt, nendega a) kehtestatakse vastavate ühiskondlike suhete reguleerimise põhisuunad ja ülesanded; b) tagatakse seaduste sisu ühesugune mõistmine nende rakendamisel. Lõpuks, printsiipide silmaspidamine õigusharu instituutide ja normide kujundamisel väldib vastuolud, s. o. kindlustab nende vahelise sisemise kooskõla.

Printsiipide erilist tähtsust arvestades tuleb asuda seisukohale, et nad peavad leidma fikseerimist nii NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilkohtupidamise alustes kui ka vabariiklikes tsiviilprotsessi koodeksites.

NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilkohtupidamise alustes tuleks eelkõige tekstuaalselt korrata need mitmele õigusharule ühised õigusemõistmise printsiibid, mis on leidnud fikseerimist NSV Liidu Konstitutsioonis. Kõrvuti nendega peaksid alused fikseerima ka kõik teised, s. t. antud õigusharule spetsiifilised printsiibid, mis tulenevad konstitutsioonilistest põhimõtetest ja kujutavad nende konkretiseerimist vastavalt antud õigusharu normidega reguleeritavate ühiskondlike suhete spetsiifikale.

Kõigi antud õigusharu põhiprintsiipide fikseerimine NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse alustes on vajalik selleks, et

² К. С. Юдельсон, Относительно общности гражданских процессуальных кодексов союзных республик. Вопросы кодификации советского законодательства, Свердловск, 1957, lk. 46.

«Alused» kujutaksid endast tervikut ja täidaksid neile pandud ülesande. «Alustes» ei ole võimalik ja polegi vaja anda printsiipide olemuse arendatud analüüsi, tuleks vaid piirduda nende mõiste fikseerimisega.

Selleks et tsiviilprotsessi koodeksid kujutaksid endast terviklike akte ja oleksid hõlpsasti kasutatavad, peaksid neis leidma fikseerimist kõik tsiviilprotsessiõiguse printsiibid, kuigi seda on juba tehtud NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilkohtupidamise alustes. (See ei tähenda, et need printsiibid peaksid olema paigutatud koodeksi ühte peatükki või et «Aluste» ühes paragrahvis väljendatud põhimõte ei võiks olla jaotatud koodeksi mitme paragrahvi vahel.)

Tsiviilprotsessi koodeksi mitmesugustes normides peab avalduma põhiprintsiipide sisu arendatud ja konkretiseeritud kujul. Nii näiteks ei ole küllaldane, kui koodeks tekstuaalselt fikseerib ainult põhiprintsiibi, mille kohaselt õigusemõistmist teostatakse täpses vastavuses NSV Liidu ning liidu- ja autonoomsete vabariikide seadustega, vaid kõrvuti sellega peab koodeks vastama ka küsimusele, kas kohus asja lahendamisel rakendab ka seadustest allpool seisvaid õiguslikke akte, sealhulgas kohalike riigivõimuorganite akte.

NSV Liidu Konstitutsiooni §-s 112 fikseeritakse kohtunike sõltumatuse ja nende ainult seadusele allumise põhimõte. NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse alused³, arendades edasi antud konstitutsioonilise põhimõtte sisu, täiendavad Konstitutsiooni teksti sättega: «Kohtunikud ja rahvakaasistujad otsustavad kriminaalasju seaduse alusel, kooskõlas sotsialistliku õigusteadvusega ning tingimustes, mis ei lase avaldada kohtunikele kõrvalist mõju.» On selge, et kriminaalprotsessi koodeksis selle põhiprintsiibi edasiarendamise korras tuleb fikseerida ka vastavate tingimuste õiguslikud garantiid. Sama ülesanne tuleb lahendada ka tsiviilprotsessi koodeksi koostamisel. Uutesse tsiviilprotsessi koodeksitesse võetavaid instituute ja norme tuleb eelkõige hinnata nende sisu ja vormi vastavuse seisukohalt põhiprintsiipidele. Teiselt poolt tuleb arendada õigustloovat tegevust selles suunas, et tsiviilkohtupidamise sotsialistlikud printsiibid leiaksid uutes koodeksites igakülgse konkreetse väljenduse.

Tsiviilprotsessiõiguse teooria peaks aktiivselt kaasa aitama selle konkreetse ülesande täitmisele. Kahjuks on tsiviilprotsessiõiguse teoorias ja õiguse teoorias üldse siiani veel lõplikult lahendamata rida õiguse printsiipidega seonduvaid üldküsimusi. Näiteks puudub siiani ühtne seisukoht niisugustes esmajärgulise tähtsusega küsimustes, nagu printsiibi mõiste ja tsiviilprotsessi printsiipide süsteem. Allpool peatumegi nendel küsimustel.

1. Õiguse printsiibi mõistest. Õiguse printsiibi

³ «Eesti NSV Teataja», 1959, nr. 17.

mõiste kohta on juriidilises kirjanduses avaldatud erinevaid seisukohti. Nii näiteks prof. S. N. Bratus, määratledes õiguse printsiipe, väidab, et printsiip on ühiskonna, materia või nähtuste konkreetse liikumise seadus, et «... printsiip on liikumä-panev jõud või just antud grupi üheliigiliste sotsiaalsete nähtuste kohta käiv seadus»⁴. Õiguse printsiibid, ütleb N. G. Aleksandrov, on ühiskondlike suhete õigusliku reguleerimise üldsuunda ja kõige olulisemaid jooni väljendavad üldseisukohad.⁵

Prof. K. S. Judelsoni arvates «printsiip on üksik teoreetiline seisukoht, mis väljendab ühiskondlike suhete riikliku reguleerimise vajalikkust ühiskonna arengu seadustest tingitud meetodite ja vormidega»⁶. Analoogilisel seisukohal asub ka D. M. Tšetšet⁷. «Tsiiviilprotsessi põhiprintsiibid on sotsialistliku demokratismi, sotsialistliku õigusteadvuse üldseisukohad, juhtivad ideed,» ütleb S. N. Abramov, «nendele vastavad konkreetset õiguslikud instituudid, milledes need printsiibid fikseeritakse.»⁸

Õiguse printsiipide mõiste määramisel tuleks silmas pidada nii nende sisu kui ka vormi.

Tuleb nõustuda prof. M. A. Gurvitšiga, et «Nõukogude tsiiviilprotsessiõiguse printsiibid on oma sisult tööliklassi ja tema poolt juhivate töötajate masside õiguslikud vaated kohtu organisatsioonile ja tema tegevusele tsiiviilasjade arutamise ja lahendamise alal»⁹.

Võiks öelda üldse, et nõukogude õiguse kõikide printsiipide sisuks on tööliklassi ja kogu nõukogude rahva õigusteadvuse juhtivad ideed.

Sotsialistlik õigusteadvus kui tööliklassi marksistliku maailmavaate üks koostisosi kujuneb ühiskonna objektiivsete arenguseaduste tunnetamise resultaadina.

Õiguse teooria seisukohad võivad väljendada ja väljendavadki õigusteadvuse juhtivaid ideid, kuid õiguse (või tema üksiku haru) printsiipideks muutuvad need ideed alles siis, kui seadusandja tunnustab nad sellisteks, s. t. fikseerib nad õigusnormi vormis. Õigusnorm on õiguse printsiibi ainsaks väljendusvormiks. Selle printsiibi realiseerimine on tagatud riikliku sunni rakendamise võimalikkusega.

Seadusandluse protsessis objektiivseid seadusi peegeldavad

⁴ С. Н. Братусь, Принципы советского гражданского права. «Правоведение», 1960, № 1, lk. 48.

⁵ Н. Г. Александров, Социалистические принципы советского права. «Советское государство и право», 1948, № 11, lk. 17.

⁶ К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, Госюриздат, 1956, lk. 31—32.

⁷ Д. М. Чечет, Развитие принципа материальной истины в советском гражданском процессе. Межвузовское научное совещание «Сорок лет советского государства и права». Тезисы докладов, Изд. ЛГУ, 1957, lk. 64.

⁸ С. Н. Абрамов, Советский гражданский процесс, М., 1952, lk. 27—29.

⁹ Советский гражданский процесс, под ред. М. А. Гурвич, М., 1957, lk. 28.

õigusteadvuse valitsevad, juhtivad ideed muutuvad õigusnormi sisuks. Seaduse norm peegeldab majanduselu objektiivseid nõudeid, rahva teadvuse taset ja arvestab poliitilisi vajadusi. «Seadus», rõhutas V. I. Lenin, «on poliitiline abinõu, on poliitika.»¹⁰

Eeltoodust nähtub, et õiguse printsiip on ideoloogiline kategooria ja pole õige samastada teda nähtuste või materia liikumise seaduste või teiste objektiivsete kategooriatega.

Et kogu nõukogude rahva, kõigi NSV Liidu rahvuste maailma-vaade, sealhulgas ka õiguslikud vaated, on ühtsed, siis ei saagi olla erinevusi liiduvabariikide koodeksite ideoloogilistes alustes, nendes koodeksites fikseeritavates põhiprintsiipides.

Tsiviilprotsessiõiguse põhiprintsiibid määravad tema kõigi institutide olemuse ja nende süsteemi. Kuigi peaks olema endastmõistetav, et tsiviilprotsessiõiguse normides fikseeritud printsiibid on samaaegselt kohtute õigustmõistva tegevuse printsiipideks tsiviilasjade arutamisel ja lahendamisel, vaieldakse tsiviilõiguse teoorias selle küsimuse üle ja on püütud teha vahet tsiviilprotsessiõiguse (õigusharu) ja tsiviilprotsessi kui kohtu tegevuse õiguslike printsiipide vahel.¹¹ Antud vaidlus tundub skolastilisena, sest 1) kui protsessiõiguse printsiibid ei reguleeriks kohtute õigustmõistvat tegevust, siis kaotaksid nad protsessiõiguse printsiibi tähenduse üldse; 2) kohtu õigustmõistva tegevuse teostamine mingisuguste seadustes mittefikseeritud printsiipide alusel oleks teravas vastuolus sotsialistliku seaduslikkusega.

Ei saa nõustuda D. M. Tšetšetiga, et kohtu tegevust reguleerib õiguslikult norm ja ideoloogiliselt normi aluseks võetud printsiip.¹² See tähendaks õigusnormi vormile ja tema sisule iseseisva toime omistamist, vormi ja sisu ühtsuse eitamist.

Õigusharu printsiipide tunnetamine, uute printsiipide avastamine ja formuleerimine ning tähtsuse kaotanud ja vananenud printsiipide väljatoomine on vastava õigusteadusharu ülesandeks. Tekib aga küsimus, kas see on teostatav ainult õigusnormide uurimise alusel?

Prof. S. N. Bratus arvab, et «sotsialismi põhiprintsiibid transformeeruvad juriidilisteks printsiipideks» ja et õigusharu põhiprintsiipe saab avastada antud õigusharu normides endis, «kui aga printsiibid ei ole nendes õigusnormides formuleeritud, tuleb neid leida õigusharu moodustavate normide üldmõttest. Viimati nimetatud juhul», ütleb S. N. Bratus, «etendavad antud õigusharu printsiipide väljatoomises ja formuleerimises suurt osa

¹⁰ V. I. Lenin, Teosed, kd. 23, lk. 36.

¹¹ Д. М. Чечет, viidatud teesid, lk. 64. Analoogiline sellele on ka M. Savitski seisukoht, vt. М. А. Савицкий, К вопросу о системе принципов советского уголовного процесса. «Советское государство и право», 1950, № 1, lk. 55.

¹² Д. М. Чечет, viidatud teesid, lk. 65.

praktika (administratiivne, kohtu, arbitraaži) ja õigusteadus»¹³. Ei saa eitada praktika ja olemasolevate õigusnormide analüüsimise suurt tähtsust olemasolevate printsiipide vajalikkuse tuvas-tamisel, uute printsiipide tunnetamisel, nende avastamisel ja for-muleerimisel, kuid sellega piirduda oleks metodoloogiliselt eba-õige ja paratamatult tooks see kaasa kitsasse praktitsismi või dogmatismi kaldumise. Et seda ei juhtuks, peab teadus eelkõige, kasutades marksistlikku uurimismeetodit, tunnetama ühiskonna majanduslikke ja poliitilisi vajadusi, tunnetama antud õigusharu reguleerimise eseme — vastavate ühiskondlike suhete — objek-tiivseid omadusi ja arengu seaduspärasusi ning sellest lähtudes leidma nende suhete õigusliku reguleerimise kõige efektiivsemad printsiibid. Uute juhtivate ideede formuleerimisel on loomulikult vaja arvestada juba olemasolevaid reguleerimisvahendeid ja nende rakendamise praktika tulemusi. Kuid ainult mõlemat nõuet arvestades saab leida ja formuleerida progressiivse, edasiviiva tähtsusega juhtivaid ideid, mida seaduseandja võib oma tegevuses arvestada.

Nõukogude riigi tegevuse õiguslike printsiipide metodoloogi-liselt õige tunnetamise ja formuleerimise eeskuju näitavad V. I. Lenini uurimused ja teaduslikud üldistused. Nii näiteks, uurides teaduslikult klassivahekordi pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu ja arendades edasi K. Marxi seisukohti sunni rakendamise paratamatusest sotsialismi ehitamise perioodil, formuleerib V. I. Lenin¹⁴ järelduse sunni rakendamise vajalikkusest eks-pluataatorlike klasside vastupanu mahasurumiseks ja töötajate distsipliini ja enesedistsipliini kasvatamiseks. Edasi jõuab ta järeldusele, et proletaarse riigi organiks, kes täidaks seda üles-annet, peab olema nõukogude kohus.

Analüüsides ja üldistades sunni rakendamisega ja üldse riigi-aparaadi tegevusega seoses kujunevate ühiskondlike suhete spet-siifikat, tuletab V. I. Lenin riigiaparaadi, ühtlasi ka kohtu tege-vuse ühe üldprintsiibi — masside riigivalitsemisest ja õiguse-mõistmisest osavõtmise printsiibi. V. I. Lenin näitas, et kohus, nagu iga teine riigiaparaadi lüli, peab tegutsema demokraatlikes vormides, et üksnes tegutsemine sellistes vormides tagab kohtu ees seisvate töötajate distsipliini ja enesedistsipliini kasvatamise ülesannete täitmise.

Edasi, uurides vorme ja vahendeid, mis kõige paremini tagak-sid töötajate masside õigusemõistmisele kaasatõmbamise, formu-leerib V. I. Lenin kohtu organisatsiooni ühe tähtsaima põhi-printsiibi — kohtunike valitavuse printsiibi, millele lisandub veel

¹³ С. Н. Братусь, viidatud artikkel, lk. 48. Ka N. G. Aleksandrovi arvates võib õigusharu printsiipe tuletada õigusnormidest. Vt. Н. Г. Алек-сандров, viidatud artikkel, lk. 17.

¹⁴ V. I. Lenin, Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded. Ettekanne partei VII kongressil. Teosed, 27. kd.; Käsund majandusküsimuste kohta. Teosed, 33. kd., jt.

kohtutegevuse avalikkuse printsiip. Kirjas Kurskile «Kahekordsest alluvusest ja seaduslikust korrast»¹⁵ formuleeritakse lõplikul kujul sotsialistliku seaduslikkuse printsiip. Nagu näeme, lähtub V. I. Lenin õiguslike printsiipide väljatoomisel ja nende formuleerimisel eelkõige õigusliku reguleerimise esemeks olevate ühiskondlike suhete olemusest ja valitseva klassi õigusteadvusest. V. I. Lenini poolt väljatöötatud õigusemõistmise põhiprintsiipide sisu leidis fikseerimist nõukogude võimu esimestes kohtudekreetides ja sotsialistliku riigi esimeses Konstitutsioonis 1918. a. Need NSV Liidu ja kõigi liiduvabariikide konstitutsioonides fikseeritud põhimõtted kehtivad ka tänapäeval ja jäävad edaspidiselt nõukogude kohtute õigustmõistva tegevuse aluseks. Loomulikult on nad oma konkreetsetes väljenduses leidnud arendamist ja laiendamist vastavalt sotsialistliku ühiskonna majandusliku ja poliitilise aluse arengule, kuid oma klassiiseloому pooldest on nad jäänud muutumatuks. Kohtutegevuse reguleerimisele suunatud kehtivates seadustes (NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse alused, NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse alused, liidu- ja autonoomsete vabariikide tsiviilprotsessi koodeksid) on õigusemõistmise leninlikud printsiibid fikseeritud edasiarendatutena kommunistliku ülesehitustöö nõuetele vastavalt. Printsiipide arendamine tähistab sotsialistliku õigusemõistmise demokratiseerimise laiendamist, sotsialistliku seaduslikkuse edasist kindlustamist, kohtutegevuse kasvatusliku osa igakülgset tugevdamist.

2. Küsimus tsiviilprotsessiõiguse printsiipide süsteemist väärrib samuti erilist tähelepanu. Ainult kindel, teaduslikul alusel põhinev printsiipide süsteem võimaldab avada vajaliku järjekindlusega iga printsiibi sisu tsiviilprotsessi koodeksite instituutides ja normides. Tsiviilprotsessiõiguse printsiipide süsteemi kujundamisel peab lähtuma sellest, et antud õigusharu (nagu iga teise) printsiipide süsteem on sotsialistliku õiguse printsiipide süsteemi üks koostisosi.

Sotsialistliku õiguse printsiipide süsteem kujutab endast õiguse kõikide printsiipide kogusummat nende ühtsuses, vastastikususes tingituses ja sõltuvuses. Süsteemi ühtsus on määratud sotsialistliku õigusteadvuse ühtsusega, õiguse ülesannete ühtsusega. Tsiviilprotsessi õpikutes¹⁶ võetakse printsiipide süsteemi kujundamisel tavaliselt aluseks õigusallikad, milles vastavad printsiibid on fikseeritud. Selle järgi ongi liigitatud printsiipe konstitutsioonilisteks, kohtukorralduse seaduses fikseerituiks ja tsiviilprotsessile spetsiifilisteks, s. o. tsiviilprotsessi koodeksites fikseerituiks. Esimeste kohta tarvitatakse ka terminit «põhiprint-

¹⁵ V. I. Lenin, Teosed, 33. kd.

¹⁶ К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, Госюриздат, М., 1956, lk. 31—53; А. Ф. Клейнман, Советский гражданский процесс, М., 1954, lk. 42—55; С. Н. Абрамов, Советский гражданский процесс, М., 1952, lk. 26—54 jt.

siibid», ülejäänuid nimetatakse lihtsalt «printsiiptideks», kuigi selles osas ei esine täielikku järjekindlust. Õpikute autorid, asudes konstitutsiooniliste printsiiptide iseloomustamisele, kõnelevad eelkõige nõukogude tsiviilprotsessi sotsialistlikust demokratismist, kusjuures küsimuse käsitlesest võib jääda mulje, nagu vaadeldaks sotsialistlikku demokratismi tsiviilprotsessi ühe põhiprintsiiibina, mis tuleks asetada esikohale printsiiptide süsteemis. Teatavasti toimub tsiviilkohtupidamine demokraatlikes vormides. «Nõukogude tsiviilprotsessi sotsialistlik demokratism väljendub töötajate laialdasel osavõtus õigusemõistmisest, asjade avalikus arutamises liidu- või autonoomse vabariigi (autonoomse oblasti) keeles, võimaluste tagamises asjast huvitatud isikutele nende protsessuaalsete õiguste tegelikult ärakasutamiseks oma huvide kaitseks.»¹⁷

Sotsialistlik demokratism väljendub kõigis protsessiõiguse printsiiptides ja instituutides, kuid sotsialistlik demokratism iseloomustab mitte üksnes kohtute, vaid kogu nõukogude riigiaparaadi tegevust, see on kogu nõukogude riigiaparaadi organisatsiooni ja tegevuse printsiiip ning seetõttu ei ole õige vaadelda sotsialistlikku demokratismi ainult kitsalt protsessi printsiiibina.

Samadel kaalutlustel ei saa nõustuda V. S. Tadevosjaniga¹⁸, kes arvab sotsialistliku seaduslikkuse nõude tsiviilprotsessi printsiiptide hulka. Sotsialistlik seaduslikkus on sotsialistliku õiguse kõigi harude üldprintsiiibiks. Sotsialistliku seaduslikkuse printsiiip on iseloomulik kogu nõukogude õigusele, kogu riigiaparaadi tegevusele, selle printsiiibi toimel tsiviilprotsessis ei ole midagi spetsiifilist ja seepärast ei oleks õige vaadelda seda üldprintsiiipi kitsalt protsessi printsiiibina.

Tuleb nõustuda dots. N. A. Tšetšinaga, et on vaja eristada tsiviilprotsessiõiguse spetsiifilisi printsiipe temast toimet avaldavatest sotsialistliku õiguse kui terviku üldprintsiiipidest ja samuti mitte õigusharule ühistest printsiiipidest.¹⁹

Tsiviilprotsessiõiguse printsiiptide süsteemi konstrueerimisel tulekski meie arvates aluseks võtta printsiiptide toime ulatus, mitte aga nende fikseerimise allikad.

Tsiviilprotsessiõiguse printsiiptide süsteemis tuleks asetada esikohale üldõiguslikud (s. o. kogu nõukogude õiguse kui terviku) printsiibid ja samuti riigiaparaadi tegevuse üldprintsiibid.

Nõukogude tsiviilprotsessiõiguses kui ühtse sotsialistliku õiguse ühe haru spetsiifilistes printsiiptides ja tema instituutides avalduvad õiguse kui terviku põhilised ideed (printsiibid). Sama

¹⁷ К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, lk. 33.

¹⁸ В. С. Тадевосян, Вопросы кодификации гражданского процессуального законодательства. Вопросы кодификации. Сборник научных статей, Госюриздат, 1957, lk. 61.

¹⁹ Н. А. Чечина, Роль принципов гражданского процессуального права в укреплении социалистической законности. Тезисы научного доклада на Межвузовском научном совещании на тему «Дальнейшее развитие советской демократии и укрепление социалистической законности», М., 1958, lk. 51.

võib öelda ka riigiaparaadi tegevuse üldprintsiipide kohta, kuna tsiviilprotsessiõigus reguleerib kohtu kui riigiaparaadi ühe lüli tegevust.

Eespool nimetatud üldprintsiipide kategooriasse arvatavasti tulekski kanda niisugused printsiibid, nagu sotsialistliku seaduslikkuse, sotsialistliku demokratiismi, õiguste ja kohustuste hea-uskuse, s. t. ühiskonna ja üksikisiku huvide kooskõla põhimõttel teostamise; õiguste reaalse teostamise garanteerituse jt. printsiibid.

Järgmine koht tsiviilprotsessi printsiipide süsteemis kuulub õigusemõistmise üldprintsiipidele. Siia kuuluvad: 1) õigusemõistmine ainult kohtute poolt; 2) õigusemõistmine sõltumatute ja ainult seadusele alluvate kohtunike poolt; 3) õigusemõistmine kohtukorralduse seaduste eeskirjade kohaselt valitud kohtunike poolt; 4) õigusemõistmine kollégiaalse kohtu poolt; 5) õigusemõistmine rahvakaasistujate osavõtul kõigis esimese instantsina tegutsevates kohtutes; 6) kohtupidamise rahvuskeelsus; 7) protsessi avalikkus; 8) õigusemõistmine kodanike üheõiguslikkuse alusel seaduse ja kohtu ees; 9) õigusemõistmine täpses vastavuses NSV Liidu ja liidu- ning autonoomsete vabariikide seadusandlusega.

Need kriminaal- ja tsiviilkohtupidamise ühtsed printsiibid on tuletatud sotsialistliku õigusemõistmise ja nõukogude riigiaparaadi tegevuse üldprintsiipidest.

Printsiipide teise gruppi tuleks paigutada ka asja kohtuliku arutamise printsiibid, nagu suulisuse, vahendituse ja asjaarutamise katkestamatuse printsiip. Nii kriminaal- kui ka tsiviilasjade kohtulik arutamine on allutatud nendele printsiipidele. Mõned erisused nende printsiipide rakendamises tsiviilprotsessis on niivõrd väheolulised, et ei muuda nende kui kohtupidamise üldprintsiipide tähtsust.

Kolmas koht tsiviilprotsessi printsiipide süsteemis kuulub tsiviilkohtupidamise spetsiifilistele printsiipidele, milleks on: 1) poolte võrdsus; 2) võistlevus; 3) dispositiivsus. Kuigi ka kriminaalprotsessis tuntakse samanimelisi printsiipe, on nende sisus, toime ulatuses ja rakendamises tsiviilprotsessis niivõrd palju spetsiifilist, et neid ei oleks õige vaadelda ühise sisuga üldprintsiipidena.

Nende printsiipide spetsiifika on tingitud nii tsiviilprotsessuaalsete õigussuhete spetsiifikast kui ka tsiviilõiguslike suhete spetsiifikast, nende suhete spetsiifikast, mis on tsiviilõiguslikku vaidlust lahendava kohtu tegevuse objektiks. Protsessi vormide tingitust materiaalõiguse iseloomust rõhutas oma töödes juba K. Marx.²⁰ Seda tingitust võib näha alati tsiviilõiguse ja tsiviilprotsessiõiguse instituutide kõrvalt. Nii näiteks poolte

²⁰ К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч., т. I, lk. 257—258.

struktuur tsiviilprotsessis on määratud poolte struktuuriga vaiel-davas tsiviilõiguslikus suhtes jne.

Eespool nimetatud printsiipidest on poolte võrdsust vaadeldud asja kohtuliku arutamise printsiibina, millega ei saa aga nõus-tuda, sest antud printsiip avaldub mitte ainult asja kohtuliku arutamise, vaid ka tsiviilprotsessi teistes staadiumides.

Ülal esitatud tsiviilprotsessiõiguse printsiipide süsteemis pole meie nimetanud objektiivse tõe printsiipi. Selle printsiibi all mõistetakse juriidilises kirjanduses reeglilt, mis kohustab kohut protsessi kõigis staadiumides uurima ja hindama kõiki asja-olusid mitte formaalselt, vaid täielikus vastavuses tegelikkusega.²¹ Meie arvates on aga õigus neil autoritel²², kes leiavad, et objektiivse tõe tuvastamine on mitte printsiip, vaid kohtu kogu protsessuaalse tegevuse eesmärk igas konkreetsetes asjas. On üldtunnustatud, et seadusliku ja põhistatud otsuse tegemine on objektiivse tõe tuvastamine.

Objektiivse tõe all, mis kohtu poolt asjas tuvastatakse, mõis-tetakse kohtu järelduste täielikku ja täpset vastavust tege-likkusele.²³

Nõukogude kodanik (tsiviilprotsessis ka juriidiline isik) pöör-dubki kohtu poole eeltoodud nõuetele vastava kohtuotsuse saa-miseks. Kogu nõukogude kohtu tegevus on suunatud sellele ees-märgile. Ka kõik tsiviilprotsessi printsiibid on samale eesmärgile allutatud. Objektiivset tõde väljendava kohtuotsuse langetami-sega saavutatakse ka õigusemõistmise kasvatustlik eesmärk.

Eeltoodu alusel üldjoontes peaks meie arvates olema kujunda-tud tsiviilprotsessiõiguse printsiipide süsteem.

Tsiviilprotsessiõigusteaduse ülesandeks on uurida kõigi ees-pool nimetatud printsiipide tsiviilprotsessiõiguslikke väljendus-orme, üldistada nende vormide rakendamise tulemusi ja for-muleerida ettepanekuid nende vormide täiustamiseks seadus-andluse kodifitseerimise protsessis.

3. Uue tsiviilprotsessuaalse seadusandluse väljatöötamisel tuleb, nagu öeldud, luua uusi instituute ja norme, milles sotsia-listliku õigusemõistmise demokraatlikud printsiibid leiaksid konkreetse väljenduse. Teiselt poolt, nii praegu kehtivate kui ka uute, loodavate normide kodifitseerimisel tuleb neid hinnata printsiipidele vastavuse seisukohalt. Eeltoodud vajadust võib tõestada paljude näidetega.

²¹ Д. М. Чечет, viidatud teesid, lk. 66.

²² Советский гражданский процесс, М., 1948, lk. 45—46; М. Якуба, О принципах советского уголовного процесса. «Социалистическая законность», 1951, № 8, lk. 35.

²³ С. Строгович, Учение о материальной истине и судебных доказа-тельствах в советском уголовном процессе, Изд. АН СССР, 1955, lk. 19, 65; А. Я. Вышинский, Теория судебных доказательств в советском праве, Госюриздат, 1950, lk. 179—180; К. С. Юдельсон, Проблема доказательств в советском гражданском процессе, Госюриздат, 1951, lk. 21—22; А. Ф. Клейнман, Советский гражданский процесс, М., 1954, lk. 55.

Võtaksime analüüsimisele asja kohtuliku arutamise avalikkuse printsiipi väljendavad normid. NSV Liidu Konstitutsiooni § 111 ja NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse aluste § 11 kohaselt on asjade arutamine kõigis kohtutes avalik, kuivõrd seadusega ei ole ette nähtud erandit. NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse alused (§ 12) näevad ette mõningaid erandeid sellest printsiibist: 1) kui asja arutamise avalikkus on vastuolus riikliku saladuse hoidmise huvidega (obligatoorne alus); 2) alla kuueteistkümneme aasta vanuste isikute kuriteoasjades, samuti seksuaalkuritegude ja muudes asjades, selleks et hoiduda andmete avaldamisest asjast osavõtivate isikute intiimelu kohta (fakultatiivne alus). VNFSV kehtiva tsiviilprotsessi koodeksi § 95, mis sätib erandid tsiviil-asjade arutamise avalikkusest, ei ole täiuslik. Esiteks kõneldakse siin «soovimatusest avaliku huvi kaitse seisukohalt», mis on kaunis ebamäärane, kusjuures ka küsimuse otsustamine toimub kohtu suval. Teiseks, normi teksti järgi lubatakse kohtul arvestada ainult poolte poolte intiiimelu puutuvaid asjaolusid, kuigi asjaosaliste ring ei piirdu pooltega. Nähtavasti tuleks ka NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilkohtupidamise alustes fikseerida, et «asjade arutamine on kõigis kohtutes avalik, välja arvatud juhud, kus see on vastuolus riikliku saladuse hoidmise huvidega. Peale selle võib kohtulik asjaarutamine toimuda kinniste uste taga kohtu motiveeritud määruse alusel, et hoiduda andmete avaldamisest asjast osavõtivate isikute intiimelu kohta. Kohtuotsused kõigis asjades kuulutatakse avalikult».

Täiendamist nõuavad tsiviilprotsessi koodeksi normid asjade läbivaatamise avalikkuse kohta kassatsiooni astmes. Tsiviilprotsessi koodeksi § 242 sätib küll, et «kassatsioonikaebused vaadatakse läbi avalikul kohtuistungil», kuid otsuse teinud kohtule ta paneb kohustuse teatada asja kassatsiooni korras läbivaatamise päevast ainult pooltele, ignoreerides teiste asjast osavõtivate isikute osavõttu. Tuleks tagada, kõigile asjaosalistele võimalus võtta osa asja läbivaatamisest kassatsiooniastmes.

Kirjanduses on tõstatatud küsimus, kas asja läbivaatamine kohtuliku järelevalve korras peab toimuma avalikult. NSV Liidu Konstitutsiooni § 111 ja kohtukorralduse seadusandluse aluste § 11, kehtestades avalikkuse printsiibi, ei ole teinud sellest mingit erandit üksikutele kohtuorganitele ja meie arvates tulekski tsiviilkohtupidamise alustes sõnaselgelt fikseerida, et ka asja läbivaatamisel järelevalve korras on kohtuistungid avalikud, vähemalt pooltele ja teistele asjast osavõtivate isikutele. Kuigi asja läbivaatamine järelevalve korras on erakordne menetlus tsiviilprotsessis, ei ole see haldusorgani tegevus, vaid on kohtu õigustmõistev tegevus. Kohtu tegevust aga eristab haldusorgani tegevusest just see asjaolu, et asja arutamine kohtus toimub asjaosaliste juuresolekul ja osavõtul. Kui seda ei oleks, kaotaks kohtu tegevus ühe oma põhilise tunnuse.

Asjade järelevalve korras läbivaatamise avalikkus oleks ka praktiliselt otstarbekas, sest see 1) tõstaks vastavate kohtuorganite vastutust; 2) väldiks niisuguste juhtumite esinemise, kus otsus tühistatakse ainult tänu sellele, et järelevalvemenetluse algatamist taotlenud pool, pahauskvalt kasutades vastaspoole teadmatust, meelega esitab eksiteele viivaid täiendavaid tõendeid ja andmeid, selleks et protsessi venitada.

Kui seaduseandja ei pea otstarbekaks asjade avalikku läbivaatamist järelevalve korras, siis tuleks vähemalt fikseerida, et järelevalve protesti esitanud ametiisik on kohustatud saatma pooltele protesti ära kirjad ja et on lubatud esitada kirjalikku seletust (vastulauset) protestile. Kehtiv kord ei ole kooskõlas avalikkuse printsiibiga. Ta on ka vastuolus poolte võrdsuse printsiibiga, sest üks pooltest ei ole isegi teadlik asjas järelevalvemenetluse algatamisest teise poole taotlusel.

Juriidilises kirjanduses²⁴ on juhitud tähelepanu sellele, et TsPK § 248 sisu ei ole kooskõlas printsiibiga, mille kohaselt õigusemõistmine toimub täpses vastavuses seadusega.

TsPK § 248 kohaselt kassatsiooniaseme määruuses toodud kõik juhised on kohustuslikud kohtule, kes asja uuesti otsustab. See aga tähendab, et kui kassatsiooniaseme kohus on eksinud ja andnud ebaõiged juhised seaduse normi rakendamise kohta, siis rahvakohus, olles seotud selle juhise, ei saaks rakendada õiget normi, s. t. ta ei juhinduks mitte seadusest, vaid kõrgemalseisva kohtuorgani ebaseaduslikest juhtnõõridest, seaduse ebaõigest mõistmisest. Loomulikult ei saa loobuda täielikult kassatsiooniaseme kohtu juhistele kohustusliku jõu andmisest, sest see oleks ilmselt vastuolus sotsialistliku seaduslikkuse printsiibi sisuga. Kõrgemalseisev kohus ei suudaks sel juhul tagada seaduste ühetaolist mõistmist kohtuorganite praktikas. Tähendab, seaduseandja, kehtestades üldsätte kassatsiooniaseme juhtnõõride kohustuslikkuse kohta, peaks samaaegselt määrama kindlaks, millise iseloomuga juhiseid kõrgemalseisev kohus ei või anda. Eespool nimetatud normi formuleerimisel võiks lähtuda NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 1. detsembri 1950. a. määruse sättest²⁵, samuti võiks võtta eeskujuks NSV Liidu ja Liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse aluste § 51. Eeltoodu on maksev ka kohtuliku järelevalve korras asja läbivaatava kohtu juhtnõõride kohta.

Meie arvates võiks olla vastav norm formuleeritud järgmiselt: «Kassatsiooni või kohtuliku järelevalve korras asja läbivaatava kohtu juhtnõõrid on kohustuslikud asja teistkordsel arutamisel kohtus. Kassatsiooni või järelevalve korras asja läbivaataval

²⁴ К. И. Комиссаров, О полномочиях суда второй инстанции в новом гражданском процессуальном кодексе РСФСР. Вопросы кодификации советского законодательства, Свердловск, 1957, lk. 93—98.

²⁵ Сборник действующих постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1951—1957), Госюриздат, 1958, lk. 101.

kohtul ei ole õigust tuvastada ega lugeda tõendatuks fakte, mis kohtuotsusega ei ole tuvastatud või on ümber lükatud, samuti ette otsustada küsimust faktide tõendatuse või tõendamatus, ühe või teise tõendi usaldusväärsuse või mitteusaldusväärsuse kohta ja ühtede tõendite eelise kohta teiste suhtes, samuti teha ettekirjutusi esimese astme kohtule materiaalõiguse selle või teise normi kohaldamise kohta.

Samuti ei ole kohtul asja kohtuliku järelevalve korras läbi vaatamisel õigust kassatsiooniastme määruse tühistamise korral ette määrata järeldusi, mida võib teha asja teistkordsel läbivaatamisel kassatsiooniastmes.»

Sellele võiks olla lisatud märkus, et kõrgemalseisva kohtu määruses fikseeritud seisukohad materiaalõiguse normi tõlgendamise kohta omavad instruktiivse juhise tähendust.

Ülalesitatud normide rakendamisega oleks tagatud NSV Liidu Konstitutsiooni §-s 112 fikseeritud õigusemõistmise üldprintsipi teostamine.

Esitatud käsitlusest nähtub, kui suurt tähtsust omab tsiviilprotsessi seadusandluse normide kodifitseerimisel nende hindamine põhiprintsiipidele vastavuse seisukohalt. Seda tulebki teha «Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeksi» projekti koostamisel ja arutamisel.

Saabunud
10. aprillil 1960. a.

О ПОНЯТИИ И СИСТЕМЕ ПРИНЦИПОВ СОВЕТСКОГО ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА

Канд. юрид. наук. Ж. Ананьева

Кафедра гражданского права и процесса

Резюме

В связи с дальнейшей децентрализацией законодательной деятельности советского государства приобретают особое значение с точки зрения обеспечения общности союзного и республиканского законодательства принципы социалистического права в целом и его отдельных отраслей.

Все кодексы союзных республик, учитывающие национальные и иные особенности их развития, вместе с тем должны сохранить общность основных положений. Единство отрасли права и единство социалистической законности обеспечивается общностью основных принципов.

Учитывая исключительную важность принципов гражданского процессуального права, они должны быть закреплены в Основах гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик и в гражданских процессуальных кодексах. В последних содержание принципов должно найти развитие и конкретизацию.

В теории советского права не выработано общепризнанного определения принципа права (отрасли права). Из предложенных в литературе определений нельзя согласиться с теми, которые отождествляют принципы права с законами общества или явлений, с принципами науки, с отдельными теоретическими положениями. При определении принципов права надлежит иметь в виду их содержание и форму.

Содержанием всех принципов социалистического права являются руководящие идеи правосознания рабочего класса и всего советского народа. Социалистическое правосознание, как составная часть марксистского мировоззрения, вырабатывается в результате познания объективных законов развития общества.

Отдельные теоретические положения, выражающие руководящие идеи социалистического правосознания, становятся прин-

ципами права лишь в том случае, если законодатель признает их таковыми и зафиксировывает это в норме права. Правовая норма является единственной формой выражения принципов права. Реализация закрепленных в нормах права принципов обеспечивается возможностью применения государственного принуждения.

Единство принципов союзного и республиканского законодательства обусловлено единством мировоззрения (в том числе и правосознания) всех народностей, добровольно объединившихся в Союз Советских Социалистических республик.

Следует решительно отвергнуть наметившуюся в литературе тенденцию к разграничению принципов процессуального права от принципов судебной деятельности. Если бы принципы процессуального права не регулировали деятельность судебных органов по осуществлению правосудия, то они утратили бы значение принципов права. Осуществление же правосудия на основе каких то иных, не закрепленных в законе, принципах противоречило бы социалистической законности.

Нельзя также согласиться с авторами, утверждающими, что гражданский процесс подвергается двойному регулированию: идеологическому — посредством принципов и правовому — посредством норм права. Это означает отрицание неразрывного единства формы и содержания принципов процессуального права.

Методологически неправильным представляется извлечение принципов права из содержания самих норм права и практики их применения. Разумеется, анализ норм права и практики их применения имеет большое значение как для установления необходимости существующих, так и для познания и формулирования новых принципов права. Однако это лишь одна сторона исследования. Другая, причем главная, заключается в том, что наука, пользуясь марксистским диалектическим методом, должна познать экономические и политические потребности общества, черты, объективно присущие общественным отношениям, регулируемым данной отраслью права, закономерности развития этих отношений и, исходя из установленного, сформулировать те прогрессивные руководящие идеи, которые законодатель может признать принципами права.

Примером применения означенного метода служат труды В. И. Ленина, посвященные обоснованию идей социалистического демократизма, участия масс в управлении государством и др.

Система принципов социалистического права представляет собой совокупность всех его принципов в их единстве, взаимосвязи и взаимообусловленности. Единство этой системы определяется единством правосознания и единством задач социалистического права. Система принципов отдельных отраслей права является ее составной частью. Следует отказаться от традиционного построения системы принципов гражданского процессуаль-

ного права, исходя из источников фиксирования этих принципов, а взять в основу пределы действия принципов.

Пользуясь данным критерием, следует на первое место поставить те общеправовые принципы и общие принципы деятельности госаппарата, которые находят свое выражение в советском гражданском процессуальном праве. Ими очевидно будут: социалистический демократизм, социалистическая законность, осуществление субъективных прав и обязанностей с учетом интересов общества и др.

Следующее место в системе принципов гражданского процессуального права принадлежит производным от вышеуказанных общим (для уголовного и гражданского судопроизводства) принципам осуществления правосудия. Это: 1) осуществление правосудия только судом, 2) осуществление правосудия независимыми и только закону подчиняющимися судами, 3) осуществление правосудия судьями, избранными в соответствии с законом, 4) коллегиальность состава суда, 5) участие народных заседателей во всех судах первой инстанции, 6) осуществление правосудия на языке местной национальности, 7) публичность процесса, 8) осуществление правосудия на основании равенства всех граждан перед судом и законом, 9) осуществление правосудия в точном соответствии с законами СССР, союзных и автономных республик. В эту же группу следует отнести принципы судебного разбирательства: устность, непосредственность и непрерывность. Различия в осуществлении их в уголовном и гражданском процессе чрезвычайно незначительны.

Наконец, в третью группу надлежит отнести специфические принципы гражданского процессуального права: 1) равенство сторон, 2) состязательность, 3) диспозитивность. Хотя эти же принципы известны уголовному процессу, их содержание и применение в гражданском процессе столь существенно отличаются, что нет оснований рассматривать их как общие. Мы солидаризируемся с авторами, которые считают, что установление объективной истины является не одним из принципов осуществления правосудия, а целью процессуальной деятельности в каждом конкретном деле.

При кодификации гражданского процессуального законодательства должны создаваться новые институты, в которых демократические принципы процессуального права получают дальнейшее развитие. С другой стороны, при создании новых норм и кодификации существующих, их содержание должно строго оцениваться с точки зрения соответствия этим же принципам. Необходимость этой работы обосновывается в статье целым рядом конкретных примеров.